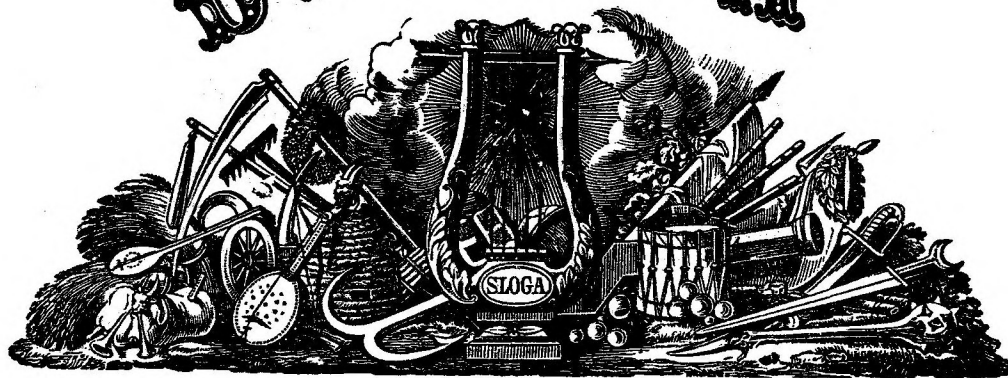

W A N I C A

HORVATSKA, SLAVONSKA I DALMATINSKA.

Broj 28.

U Subotu 11. Sârpnja 1846.

Tečaj XII.

A ja znamem, kad ću udariti,
I kako ću zmaja pogubiti.

Nar. pès.

I L I A.

Prizor iz Bugarskoga života.

(Nadalje.)

Moma uzmakne plašljivo u sènu visoke hridi, sèdne i počme si ugadjati opravu i razpravljati kosu. Sad ju možemo pozornie motriti. Krasna, veoma krasna bijaše jednom, nu sèvajućom iz očiuh mahnitostju potavnila joj je lèpota. Vrat bijaše cårvenimi prugami bi reć premrèžen, lice podbulo, usne do kårvi izgrižene — sve ovo biljege su pretårpljenoga zlostavljenja i oskvårjenja. Da je pak ovo osiono bilo, vidi se i odatle, što joj je snagu duha zatårlo i vèkovitom ga noćju obavilo. Nije valjda od potrebe kazati, da je to bila Spasenija, Ilijina zarućnica. Sirotal sve je izgubila, dèvojačku svetinju i svètlo Božje čovèku podèljeno — razum, samo ju njegove tašte utvare sa svètom skapćaju. Nu možebit da je to dobro za nju, barem neosètja cèlu težinu svoje nesrèće, radi koje bi inače sdvojila.

Jamice stènah biahu Ilii u mèsto staze i to dosta udobne, jer se je bårzo uz nje penjao, i za koi čas je usrèd svojih drugovah stajao.

»Hvala Bogu i presvetoj Bogorodici!« oddahnu si, »što vas sve skupa vidim, draga moja bratjo!«

»Hoj!« kliknuli su nèkoji veselo, »šta ima novoga?«

Najstarij mahne rukom, svi su zamukli; on pristupiv k mladiću, uze ga za ruku i reče mu: »Ilio, ajde ovamo, imam s tobom reći besèditi!« pa ga stane vući k dèvojci, a kad tamo, upita ga: »Poznaješ li ju?«

Ilija izbulji oči na ubogu zarućnicu, prepade se i okretjuć se zašapće: »Tko joj je ovamo put pokazao?«

»Mahnitost dade joj njušku od hårta,« odgovori mu starješina, »a sårce ju dovede k draganu —«

— Stani! — presèće mu mladić govor zastiruć si lice od tuge: »bilo i bitisalo, sad je po nehari!«

»Pravo! — zagårmi starac — nu šta èeš s dèvojkom? Valjda je neçeš otèrati od sebe, da se na nju turska dèca blatombacaju, i da pašcad na nju dårškaju?«

— Cårvi me raztočili, ako to učinim! Nego čujte, šta ću raditi! Spasenija nemože biti više moja žena, nego ja ću ju uzeti pod okrilje kao posestrimu, vas pako molim, da joj budete takodjer u pomoć! —

»Pravo veliš!« pohvališe ga hajduci, »mi ćemo ti izpuniti prošnju!«

Ilija uze za ruku svoju bivšu zarućnicu i predočiv ju društvu. Moma je stajala izpårva mirno, s prekårstenima rukama i s oborenom k zemlji glavom; plašljivo je kad i kad oči podigla, kao da je pårviput nesrèću svoju dohitila i poznala; nu to je bila samo mračna slutnja mahnitosti. Ilija ju poljubi u cèlo, sirotad dèvojka se prenu, dvè suze joj zasinu na licu, nestade mahnita pogleda — nu samo na koi čas. Tavna noć joj opet obuze duha.

»Jeste li vidèli?« progovori Ilija, »svemu tomu je Turčin kriv. Cemu bi cvilio? — Ali neću više prestati Turke tući, dok imam praha i mišice; svaki dan će za mene čuti bezbožni ovi kårvnici, te dårhtat pred mojim imenom i u svojih gradovih. Bog i božja vèra!« — Teške uzdahe podirao je iz pårsiuh; za koi čas pako, kao da se nije ništa dogodilo, nastavi hladnokårvno reći: »Nosim vam blagoslov častnog otea Cårila.«

Svi su od radosti zavapili; pa opet umukli.

»Kažite, kako vam je pošlo za rukom uhodjenje?« upita Ilija.

»Jer, Tadija, našoj četi glavo,
 »Jer uplaši tridest naših drugih?
 »Još nam deset drugih pobjegnulo.«
 Veli njemu Senjanin Tadija:
 »Neka bježe, Kotarac Jovane!
 »Kada su se oni uplašili
 »Od živoga jarca oderana,
 »Ja kako će sutra dočekati,
 »Dočekati Hasan-agu Kunu
 »I njegovih tridest krajišnikah,
 »Moj Jovane, kako vatre žive?«
 Izidjose na Čarvene stjene,
 Obazre se Kotarac Jovane,
 Al' sam ide Komnen barjaktaru,
 Pa on reče Senjanin-Tadiji:
 »Moj Tadija! od tridest trojica.«
 Veli njemu Senjanin Tadija:
 »Nebojte se, moja braćo draga!
 »Što uradi trideset junakah,
 »Ako nama dobra sreća bude,
 »Ono mogu tri dobra junaka.«
 Tu ih bješe noćca zastanula,
 Ukaza se jedan oganj živi,
 Pobratime, kroz jelove grane.
 Reče riječ Senjanin Tadija:
 »Nije l' mati rodila junaka,
 »Da otide oganj da uvodi:
 »Il' su Turci ili su hajduci?«
 Skoči Komnen na noge lagune,
 A uzima pušku po sredini,
 Oduče se kroz jelove grane;
 Kad on dodje do ognja živoga,
 Te pogleda iza tanke jele,
 Ali sjede Udbinjani Turci,
 Medju njima Hasan-aga Kuna,
 Piju vino i bistru rakiu.
 Dodje čaša Hasan-agi Kuni,
 Nazdravi je u svoju družinu:
 »Zdravi ste mi, moja braćo draga!
 »Ta u zdravlje tridest Udbinjanah,
 »A u glavu Senjanin-Tadije
 »I njegovih trideset hajdukah,
 »Ako Bog da, te se udesimo!«
 Kad se marka nakitiše vina,
 Sve je pjano kako i pomamno,
 Pospalo je kako i poklano,
 Uz jelike puške prislonili.

(Konac će slěditi.)

I L I A.

Prizor iz Bugarskoga života.

(Nadalje.)

Vedro se je nebo osulo zvězdami, koje slabim svojim svētlom obasjavahu ravno polje tetovsko; a za Balkanom se běli mēsec gizda i sprema, da mu se popone na tēme i da obljudi rosu na bugarskih livadah i dolinah.

U sēni bedemah tetovskih hārli mlad čověk, i došavši na mēsto, gdě se je gusta zovina na bedem naslanjala, obazrě se pazljivo, izvuče izpod kabanice pušku šaru i zamahne njome veselo, al nesmotreno nad glavom. Jedva se je stārpio, da u glas nepodvikne. »Oj, nije te namotriło pogansko oko, draga moja drugarice,« reče gladeć svoju danicku, i primēti ponosito, »al kako bi i progledalo tursko bludnostju iztrošeno oko, kúd nebi sokolovo oko dopārlo. Nu jao vama, prokleti osmanlije, kajat ćete se, što niste prēteću vam smārt nanjušili.« To rekav, zagrozi se šakom varošī, skrije pušku pod kabanicu, hvati se tetovskoga polja i okrene k Šarskim goram.

Sađ su se zasjali vārhungi gorah od svētle mēsečine. Junak stane i zatravljēn krasnim pozorjem zavapi: »Zdravo, zelena goro i puste klisure! Dā, neima lēpšeg života od hajdučkoga, kad ga vērna ljuba prati. Dā kako — uzdahne i otare si čelo — ja neću imati ove drugarice. — Jadna Spasenijo! Ti si neđužna, nu šta to hasni, kad nisi nevina, ja bi pogārđio hajdučinu. Prosti, Bože, nemože mi se na ino!« To reče i nastavi put.

S desne strane stade štropot konjah. Ili se osvārne i nazre četu konjanikah upravo k njemu jezdecīh. Zaslōni si rukom oči i upre ih tamo, nebi li probio kroz noćni mrak i razaznao konjanike. Srebarno svētlo mēseca razasulo se je po poljani, junak se prenu; po svoj prilici poznao je jašioce; jer je u hajduka bistro oko, po danu se nadgleda sa sokolom, a po noći sa sovom.

»Samo trojica da su ovdě od onih, što me gori na stēni izčekivaju, nebi ni jedan od vas noćni put svāršio. Nu šta ću? Mudri vele: ako nemožeš dušmanina svladati, a ti mu se ukloni ili pokori; doć će kosa do brusa.«

Reče i okrenu na lěvu, da se ugne odurnim konjanikom; nu ovi su ga bili već zapazili, i videći, da je kārstjanin, naumiše sbijati s njim šale, jer su bili dobre volje. U bližnjem selu svetkovali su kārstjani uspomenu petdeseto-godišnjega duhovanja svoga duhovnoga pastira, koi je već toliko godinah s njimi živio i sve nevolje podnosio; a spahie*) doznavši to, otišli su k njim u goste, iztērali iz kućah kārstjanske domačine, zasēli za stol, te popili i pojēli sve, što su ovi od davna za ovaj dan čuvali. A najposlě morali su im platiti, zato što su si kod kaurina zube po-

*) Poturčeni plemići ili vlasteli (zemaljska gospoda).

kvarili*). Nije čudo dakle, da su bili veseli, i dobro im je došla prilika, da se još malco nasmiju, prije nego stignu kući.

»Dura (stani) kárste lipovi!« Vrisnu Ture kao ljuta zmija. »Rosa nam hladi konje, a tvrda zemlja žulji im kopita, tréba da poigraju na tvojoj márcini.« Svi su Turci konje natérali.

Junak se je obratio i oporno čekao svoje kárvnike.

»E more!« zaruče jedan od ovih, kad su bližje došli, »pseto ovo neće ni da klekne i da pokrije lice u prahu, da nevrédja njime pogled muslomana**). »Allah! préko njega!« zagármí bésno i nagna konja na momka. Ovaj kleknu, i u divljem skoku preskoči ga párví Turčín. Ilija se nije ni maknuo, ni trenutkom oka nije očitovao oluju, koja je u njem bésnila. Za párvim razigra konja drugi, i navlaš ga k zemlji pritisne, da bi pogazio djaurina; nu živinče bilo je milosárdnie od ovoga vruga u čovéčjoj slici, konj se popne na stražnje noge i preskoči nesrétnika, samo mu je stražnjim kopitom kapu s glave skinuo, inače ga ni malo nije ozledio. Ilija se nije maknuo. Tako su mu svi jedan za drugim préko glave skakali i radovali se ovoj zabavi. Samo ga je posljednji obišao, pa videći, da mu se drugovi opet spremaju na opetovanje ovoga junačtva, zavikao je: »Jok, jok Turci, prodjite se djaurina. Je l' vas šejtan (vrag) natentao, te ste zaboravili na veselje, što nas u Prizrenu čeka? Pa se još moramo i kod Ben-Ismaela svratiti. Valaha bilaha! vi ste poludili!« Turci su se mésto odgovora grohotom nasmijali, i zavicali: »Eto vam pravog muslomana, on pije iz čaše radosti, dok ju neizkapi, i netare si glave s drugimí stvarmi. Pravo veli!« A pogladivši brade, ostavili su momka i skokom put nastavili.

Ilija skoči na noge i pogledavši za njimi, reče: »Ovo ti je bio Osmanlija, tudjinac, pa oni su sa mnom jedne kárvi, samo što su se odmetnuli od Isukársta radi vrémenite koristi. Dá, dá, živa je to istina: neima Turčina bez poturčenjaka! A u Prizren se kanite? srétan vam put, nu mi ćemo danas još rěč beséditi,« zavapi s posméhom, i kárvnom osvetom bila mu je svaka rěč nadahnuta. Zatim odleti kao munja u planinu.

(Dalje će sléditi.)

*) Kada Turčín kod kárstjanina ruča, mora mu ovaj još dati platju za pokvarenje zubah.

***) Raja nasmije kroz grad i kroz varoš jahati, i u polju kad srétne Turčina, valja da sjaše, ili da pita, je li slobodno jahati.

Zastava od ilirskoga bana.

Dobrom někom srěćom desi se moj dobri priatelj g. por. Blagomir Brustmann u selu Žirovcu, Klačničke kumpanie, gdě je baš tamošnji pravoslavni župnik cěrkvu Sv. Petra dao čistiti. Medju izbačenim stvarma nadje moj priatelj i dáržalo od zastave, koje slučajno bolje razmatrat uzme. Obradová se veoma, kad na limenom šiljku (váršici) od dáržala latinski napis upazi. Na jednoj strani váršice razložno se čítaju ove rěči na okolo: SVb gVberno ILLIRIæ Pro: RegIs CaroLI CoMITIs BatthlanI atqVe eX eIVs opera soLenIter ConseCrata sVnt hæC sIgna.*) Na drugoj strani vidi se gárb grofovah Batjaniah sa zlatnim runom, a povárh gárba číta se: S. LADISLAUS. R=H=. Godina posvetjenja zastave izilazi, na rimsku brojeći, 1750., dakle pet godinah kašnje, nego što je sl. Maria Terezia párvu banovačku regimentu drugoj svojoj vojsci uvárstila i uzporedila. Na svilenih kárpah od zastave, koje je moj priatelj poslě potražio i mučno sabrao — samo vidiš nerazložno svilom vezenu sliku od Svetca, koi će svom prilikom Sv. Ladislav biti. Misle někoji, da je to Sv. Ivan Nepomuk, patron regimente, ali k čemu bi bilo napominjanje Sv. Ladislava na šiljku?

Kako li je ta zastava u Žirovačku cěrkvu prispěla, gledat ćemo, da izpitamo. To znamo, da je pokojni c. k. general F. M. L. Franjo baron Jelačić, kao kapetan žirovačku cěrkvu dao zidati, i da ju je on párví zlatom darivao. Morda je on i tu zastavu cěrkvi poklonio.

Tárnski.

Književne věsti.

Ilirsko-němačko-talianski
MALIRĚČNIK

od Josipa Drobníca.

(Svezak párví. Troškom Matice Ilirske. U Beču. Tiskom jermenskoga manastira. 1846. u 16. str. 160 od A do Naspavati se) već je gotov i u kratkom će ga svakolika p. n. gospoda predbrojnici, što su na svezke predbrojili, u ruke dobiti. Tisak je čist i knjižica u istinu spretna, da se može uzporediti sa proizvodi ostaloga sa ukusom izobraženoga světa.

Ovom prigodom nemogu propustiti, da několiko rěčih neprogovorim, što se tiče izdavanja istoga rěč-

*) Pod upravljanjem ilirskoga podkralja Karola Grofa Batjanija i o njegovom trošku svečano posvetjena je ova zastava.

Vele njemu hajduci: »Robovi te robovi, nepozna-ju nebesku slast slobode, već samo kandžiju tur-skoga kavaza.«

»Tearco je pripravan da uz nas pristane!« ozva se jedan hajduk. Drugi su još nekoliko selah imenovali, kojih stanovnici, nemogući više podnositi teško brème turskoga jarma, naumiše u gore uskočiti.

— To je dobro, za Otunaj vam ja jemčim — pri-měti Ilija.

»Pa Tetovo?« upita nětko.

— Tetovo je varoš; gnjila voda, što teče kroz nju, napunila je duše mlohavostju. Nu mi ćemo im pokazati, šta uzmogne naše junačtvo! — Poznajte li razbludnoga Oglu? — upita Ilija.

»Otac mu je bio kārštjanina primětiše hajduci.

— Jeste, jeste, isti onaj! — potvrdi Ilija. — Spremite se, do skora će putovati ovuda u Prizren sa svojim ortaci. —

Svi hajduci skočiše na noge, da se spuste niz o-ve stārmene stēne u klanac. Ilija se osvārnū, da vidi šta radi đeva. Nu ova je već stajala na kraju od stēne. Sišavši doli razdvojiše se i zašedōše obe strane od ždrēla. (Dalje će sliđiti.)

Zašto pišemo à?

(Konac.)

Ako tko jošte sumnja, da li se izgovora poluglasnik pred *r*-om u pomenutom slučaju, uvěrit će se o tom, kad stane pozornim uhom slušati kojega vęštoga govornika ili pěvača. Jer kada se s pouzda-nim prijateljem razgovaramo, posve drugačie govorimo, nego onda, kada štogod svečano, javno, glasno besēdimo. U pārvom slučaju nemarimo mnogo za pojedine glasove, nego izustimo rēč, kao što nam je najudobnie; i progutamo više glasovah. Mnogo bolje pazimo, kad nam trēba govoriti u velikom društvu, ili svečanom kojom prigodom. Odanle su postala u narodah tvārdjega jezika, imenito u Francezah i Eaglezah, dva načina govorenja, jedan druž-tveni, svakdanji, drugi javni, svečani. Iste rēči izgovaraju se ondē na dva načina, i tko je učio englezki čitat po Walkeru, govorit će posve drugačie nego onaj, što sliđi Owen Williamsa: buduć da pārvī uči svećani način izgovaranja, ovaj pako svakdanji. Tako čine Němci, u družtenom životu progutaju polovinu svojih *e*; nu kada govor dāže, izgovaraju svaki *e*, drugačie ih slušatelji nebi samo razū meli. Dapačie pravilo je, da trēba govorniku pred *r*-om samoglasnik *e* uvěk izustiti, buduć da je škripeće rkanje, osobito onda, kada va-pimo, vārlo neugodno. Ilirski jezik, hvala Bogu tako je vęsto ure-djen, tako blagozvučan, da nam se netrēba brinuti, kako ćemo svećano govoriti izuzamši onaj slučaj, kad medju *r*-om neima u svoj syllabi čistoga samoglasnika, na priliku: smrt, rdja. Govornik, koi želi blago, razgovetno besēditi, primoran ēe biti vele glasnie polu-glasnik pred istim *r*-om izgovoriti, nego navadno. Isto tako morat ēe ga i pēvač s pēvačicom izgovārat, kao što već zaisto dēvojke u Sla-voniji i u gornjih stranah čine, pēvajuci čiste vocale (v. Zoru 1844 na str. 156. i knjižicu ABCkrieg). Gosp. Kuzmani, Slovak, piše, da je jednom sastavio pēsmu, počimljuć s rēčju »Prvy« i opreděljenū, da ju pēvci svečanom nēkom prigodom u cārkuvi pēvaju. U oči iste svečanosti otišli su u cārkuvu, da kušaju, kako ēe sutradan pē-vati. Nu kad su pēvci zapēvali *pr-r r-r-r*, veli gosp. Kuzmani, da mu je to tako sluh (Gehör) uvredilo, da je, došavši kući, odmah »pērvy« napisao. Mnogi ēe mi mozebiti još i to prigovoriti, da po-luglasnik taj netrēba bilježiti, buduć da je pisme *r* i tako semi-vocalis. Bolje bi kazali, kad bi rekli, da se smrt zato laglje izgo-vara nego *tnk*, buduć da je *r* zadovoljan s poluglasnikom, a *n* zahtēva celi samoglasnik. — Zaostaje nam samo jošte, da potražimo, uzrok, zašto ćirilskimi pismeni sluzeća se bratja poluglasnik taj doslēdno nebilježe. Ja o stvari toj ovako sudim. Pošto je izvorno znamenovanje pismenah *ъ, ъ, ѣ* u cārkveno-slavenskom narēčju iz-čeznulo, upotrēbljavali su pisci ova pismena posve naopako, sad mēsto vokala, sad za pomekšanje ili utvārdjenje konsonanta, sad na svārsi rēči, sve bez ikakva razloga. Buduć da se u cār-kveno-slavenskom narēčju nikada nepiše ПРВО ili ПЕРВО nego ПРѢВО, neznanjući, čemu je onaj *ъ* za *Ѣ*, pisali su najnoviji nēkoji pisci kad i kad ПРВО. U naše doba stopram pokazaše Šafarik i

Kopitar, da je u staro vrēme *ъ* kao slabi *o*, a *ѣ* kao slabi *i* ili *e* glasio, i zato se nadamo, da ēe i Sārbli, kad jednom pravopis svoj urede, poděliti pismenom *ъ* i *ѣ* pravo njihovo znamenovanje. — (Srvni Glagolita Clozianus str. 51.)

Ima dakle u ilirskom jeziku poluglasnik pred *r*-om; ali sada nam se novo pitanje nameće: trēba li ovaj poluglasnik nēkakvim posebnim znamenjem bilježiti? Zahtēva li to gramatika? Dopušta li to običaj i analogia drugih jezika? — Gramatika, naslonjena na etymologiu, potrebuje višekrat, da pišemo ono, što negovorimo; tako n. p. pišemo *otca*, akoprem se taj *t* u govoru nečuje; pišemo *h*, akoprem ga samo mala čest naroda besēdi. Stari Rimljani koji su bili toliki prijatelji euphonie, te su pisali *scripsi* od *scribo*, *actus* od *ago*, nisu opet mogli odolēti sasvim etymologii, te su pisali *absque*, *absōnum* itd., gdē taj *b* takodjer kao *p* glasi. Tako je pisao i Vuk Karadžić u svom rēčniku *izšarati*, *izšabati*, akoprem se taj *z* slabo čuje; on veli, da nije htio i nije smio u bla-goglasju dālje ići, nego što su išli stari Garcī i Rimljani, to jest priznaje, da se valja ponēsto i gramatičkim pravilom pokoriti.

Nu ja ovdē netvārdim, da bi trēbalo nēšto pisati, šta nebe-sēdimo, samo želim, da bi se pisalo ono, što svaki izgovara. Tako rade svi narodi, koji imaju poluglasnikah: Englezi, Francezi i Zi-dovi (kad se služe u pisanju vocalima). Imenito Němci ništa jasnije neizgovaraju svoj poluglasnik *e* u *warten* nego mi u *tvārdi*, pa ga obćenito i uvěk pišu, niti im je to (na koliko ja znam) do sada itko zamērio, il ih od toga odvratiti nastojao. Tā kako bi se to dopa-dalo, kad bi tko pisao: *gsprungu*, *stūrtat*, *gschaatr*, *grūndr*, *gschwungu* itd! Da i Česi tako teže, a u staro doba da sū ga bilje-žili (pišući pirvy) kazali smo već. Cārkv.-slav. jezik bilježi takodjer po-luglasnike; isto čine i Rusi*). Pa znamenito je, da svi ovi narodi (razma Židovah i cārkv.-slav. jezika) nebilježe ove poluglasnike posebnom kakvom literom, nego navadnim vocalom. Ali za nas je najznamenitē, što su i Iliri od najstarijeg vrēmena sve do dan danas poluglasnike uvěk bilježili. U pravopisu, gramatici i azbuki ima puno razlikah, jedni pišu ćirilskimi, drugi glagoljskimi, tretji bosanskimi, četvrti latinskimi, peti gotiēkimi slovi, — nu u tom se svi slažu, te pišu poluglasnik pred *r*-om. Dā kako na različiti način; jedni upotrēbljavaju za tu svārhu *ъ, ѣ, ili ' (apostroph)*, drugi *i, e* ili *u*. Povelja bosanskoga bana Kulina od god. 1189 najstariji je spomenik sārbsko-ilirski, za njim sliđi tako zvani typicon Sv. Save od god. 1199, nadpis kralja sārbskoga Stēpana u Zici od g. 1222—1236, povelja istoga kralja od god. 1234, nadpis na kārstu kraljice Jeline od godine 1273—1314, Dušanov Zakonik od god. 1349—1354 i tako sve do poveljah Cārnog Gjorgja. — Od glago-ljash najstariji je Kozov (pisan cārkv.-slav. jezikom), od godine 1060, za njim sliđi ilirski statut poljički od god. 1400, glagoljske knjige u Tubingi tiskane od g. 1560, itd. — Izmedju bosanskih, koliko ja znam, najstariji je nēki životopis Alexandra Velikoga, u rukopisu; od knjigah: Divkovićeve besēde od g. 1615 i druge štam-pane knjige. — Nadalje latinskimi slovi pisani Codex Frisingensis od g. 952—994, Lectionarium Fra Bernardina Mletāčkoga od god. 1495 itd.; tiskana dēla kao: Summa nauka hrištjanskoga itd., sve do II. svezka Kola (gdē se u jednom članku poluglasnik nebilje-ži), napokon gotiēkimi pismeni tiskano Evandjelje Bernardina Split-skoga od g. 1586. Svi ovi pisci bez ikoje iznimke pišu naš polu-glasnik. Može se kazati, da neima starije knjige, gdē se nebi bilje-žio.***) — Pravo govoreć počeo je stopār Vuk Stefanović Kara-džić posvuda izostavljati poluglasnik; nu i on ga u više rēčih pi-še, da se ukloni svakoj smetnji, zato čitamo u njegovih dēlih ЗАРЪЗАТИ, НАЪРЪТ, ПОЪРЪАТЪ etc itd. — Ako ga pako jedanput valja pisat, neuvijdam, zašto da ga i drugi put nepišemo.

Ako se dakle poluglasnik taj izgovara i piše: imamo li razlo-ga, da se toga pisanja okanimo? Imamo li razloga, da od načela Europom primljenoga, da od običaja osamsto-godišnjom porabom potvārdjenoga odstupimo, da se od pravila »piši, kako govoriš,« i onda odmetnemo, kad se s duhom jezika, s blagoglasjem i s gramatikom slaže? — Kad već svakako želimo dosadašnji našim pisanja promēniti, izbacimo ono, što se u besēdi nečuje, a ne ono, što se govori.

III. Iz toga, što sam rekao, čini mi se, vlastan da sam izvo-diti, da se u slovki, gdē se čisti samoglasnik nečuje, poluglasnik izgovara, i da poluglasnik ovaj valja pisati, to jest nēkakvim pi-smenom naznačivati. Al eto ti druge nevolje! Kakvim da se pisme-nom bilježi? Trēba li za njega novo slovo skovati, ili pako jedno od poznatih već pismenah upotrēbiti i prilagoditi? — Ovdē se književnici opet na više stranakah razčepiše. G. Metelko skovao

*) Rusi mnoge slovke tako barzo izgovaraju, da se nemože kazati, da bi tamo bili pravi samoglasnici, akoprem ih pišu.

**) U Vinodolskom zakoniku pravopis je tako nestalan i neopredljen, da se nanj nitko nemože pozivati Stojondē višekrat u istom redu: ugarskoga, cri-kva, zverhu, zvrhu itd.

Uz veselu viku i buku letili su za njim hajduci
preko ravna polja.

Na iztoku je rumena zora pomolila lice.

(Konac će slēditi.)

Nēšto o matematici.

Odkad se je književnost naša razvijati počela, čestoputah zametnu se rēč u Danici o različnih znanostih; tu se je snašala gradja, i tim se je nemalo gladio put onim, koji bi u ovoj ili onoj grani sile svoje pokušavali.

O matematici, najstarijoj od svih, i bi reć dojci premnogih drugih znanostih ništa nije govoreno; bu-di joj dakle malo mēsta ovdī dozvoljeno.

Nauka znanosti ove bavi se razmatranjem mēri-vosti olinah*), te iz bēlodanih istinah neizbrojene i neoprovārzive druge, drugim putem umu čovēčansko-mu nedokučive istine računanjem proizvesti haje, i gotovo u dvē glavne grane *umovnu* i *dēlovnu* raspada, u koliko se naime samo na množivost, dēlivost i su-razmērje olinah obazira, ili ova sa tēlovnom njihovom naravju spaja. Pravo dakle *oleslovjem**)* nazvati se mo-že. Umovna uzvišena nad svim sama o sebi stoji, iz ove dēlovna izvire i prodiruē novimi stazami opet se u mnoge česti dēli. Prirodoslovje odprīe sporo, sada na krilih oleumja u bēli dan poletivši neslutive dōsad tajne odkriva. Pružajuē temelj svim tehničkim znano-stim postaje najvažnīim i zemaljskomu blagostanju naj-koristnīim znanjem i gotovo mēriło je materialnoga promicanja svih dāržavah i narodah: tko da l' se ne-divi čudesim dēlovnog oleumja samo u željeznīcah?

*) Theilbarkeit der Grössen. Ole=olina zove se nēšto, što možeš izmēriti i razdēliti, ili si samo kao mērivo, množivivo i dēlivo (mesz-vermehr-u. theilbar) pomisliti. Odtuda *koliko* =wie gross? *toliko*=so gross, *ovoliko*, *onoliko*. Rēč narodu poznata*). Latinsko Quantitas=količina; nēmačko Grösse=veličina, (osobito ovo posljednje) pomisli matematike nimalo nezadovoljava.

**) Oleslovje=Grössenlehre, oleumje=der Inbegriff des Wissens der Mathematik. Ako sam se ovdē ovakovimi nazovi poslužio, to nisam zato učinio, kao da bi se ja terminologiju opredēljivati usudio, nego da priliku pružam onim, koji su spravnī vazda pravdati se, da li bi bolje bilo tudje uzdaržati, da vide, kako se pomisli same odēvaju besēdicami, koje im bogastvo i zaista bezprimērna kretljivost jezika našega i nehotice namiēe.

*) Nadamo se, da nam g. dopisnik neće zamēriti, ako naše dvojbe i sumnje glede temeljitosti ove etymologie prihēimo. Rēč narodu poznata *ole*, valjda je rēč *iole*, što se izvodi, ako se nevaram, iz gārčkoga *ολίγος* (malo) ili *ολός* (klijast). Da pak o urēčih *koliko*, *toliko*, *onoliko* itd. nije litera radicalis nego formativa, to se vidi najbolje iz carkv.-slavenske rēči *seliko*, sastavljene iz *sb* (t. j. ovaj) i *li-ko*. *Učred.*

Nu tim se nauka ta još nezadovoljuje. Ona ti uznosi um u višje nad svimi kraje, da priznaš njegovu srodnost božanstvenu, te da gineš u veličanstvu dēlah Sve-možnoga. U mārkle doba zvēzdar viri u karte vėkovitog vladara, čudeē se nebeskim igram, bilježi sgođe, vrēme dēli, čase redi, broji i vėkovite navēštiva zakone, kojim svekoliko, kamo l' ne slabi prašak, ima se pokoravati.

Premda je važnost znanosti te velika i očevidna, ipak ima ne samo u nas nego i u drugih narodah mnogostrano izobraženih ljudih, koji se u oleslovne nauke ni malo nerazumiju. Istina, da svi ljudi savāršeni oleumnici biti nemogu, al ipak nevalja, da se nauka ova iz broja potrebnih izobraženomu čovēku znanostih kao takova što izostavlja, bez čega izobražen biti može. Ta je jednostranost obćenita, nu koji su joj uzroci? Da mimoidemo one, koji se u ustroju podučavanja u obće nalaze, — tā izvan učionīcah istom moramo se učiti, — oleumnici ovijaju se nēkakvim plaštem, kao da su odkrili tajnu, do koje se je samo izobraženim dočepati slobodno (premda mnogoputah i sami malo znadu) i tako plaše mladiće, koji se zatim boje krenut toli tobož stārmom cestom. Istim plaštem omataju i svoje knjige, u koje sve pišu, što-god znadu, i onoga, koi bi se u znatiželji usudio u oleslovje zateći, po svih onih težkih stranputīcah vo-de, kojimi su nēkoč Euklid, Arkimed, Apollon, Pita-gora i Bog zna tko ne sve, a i mi sami hodili, premda su nam kasnīi učeni, kano što bi Leibnitz, mnogo prēčji put proiznašli, kojim se mogu iste one istine dokučiti. Sve ovo nagārnū u knjižurine, pred kojih gomilom početnik preda, ili suhimi dokazi umoren, nenalazivši one slasti, koju svaka znanost u sebi pru-ža, prie svāršetka učiti se prestaje, što više, neugodno spominje ono doba, u kom bi ga učitelj nemilice mučio. Littrow pārvī udario je prēkim putem, odkrivši sve tajne oleumja u maloj knjizici »Anleitung zur gesammten Mathematik von I. I. Littrow Wien bei Carl Gerold 1838.« Premda se tu u načinu predavanja još mnogo poprvaviti dade, kao što to sam učeni sačinītelj u svom predgovoru čedno napomenu, ipak dēlce zaslužuje svu pozornost, radi hitrine, kojom ono naj-težje zadaēe u umovite igraēke pretvara.

U našoj književnosti znanostim oleslovnīm žalibo-že ni traga neima; ne kao da ove vārsti učenih u nas bilo nije*). Bilo ih je, al' su oni nesrētnīmi predsuda-

*) Mi ovdē napominjemo samo proslavljenog po svoj Europi Rogeria Boskovića, glasovitoga matematika.

A sad sve mi nade i sile ginu,
Ko razumie moje muke vaj?

Sudbo il Bože, prosti — da nepatim,
Ili čutiš slast u mucu toj?
Pust me plakat, pa da umrem zatim,
Veći bit ću neg je udes moj.

I L I A.

Prizor iz Bugarskoga života.

(K p n a c.)

U Tetovu se je od pàrve zore malo i veliko prometalo. Vèst o sinoćnjem događaju, koju im je Turčin donio, proleći kao munja sve turske i kàrstjanske kuće. Osmanlie su se bunili, tursko ljudinstvo hodalo je urlikajuć po ulicah i bacalo se blatom i kamenjem na kàrstjanske kuće. Ubogi kàrstjani zatvorili su se u svoje kućarine, pali na kolèna i sklopljenimi rukama uspeli oči na razpelo, na kip muke Isukàrstove, kojega dan narodjenja danas su svetkovali, moleći da od njih odvрати prèteću im pogibelj. Hrabrii momci izašli su na polje i provukli se kroz tèsne uličice do manastira lešnjačkoga, da ondè sakriu svoj kukavni imetak, koi deset koi dvadeset parah, koi više koi manje. Otac Ćiril prebivao je već sto godinah u onomu samostanu, i ostao je uvek bez uvrède, kad su Turci ostale kàrstjane progonili: s toga mnijahu tetovski kàrstjani, da su kod njega blago svoje dobro sahranili. Tako se je kod njega skupilo preko 6000 parah — ovo biaše bogatstvo tolikih stotinah kàrstjanah, jer im turski bès nije više ostavio. Ćastni redovnik spravlja rado novce svoje kàrstjanske bratje, nesluteći, da će za ovu uslužnost glavom platiti. On ih razgovara, opominje i u pamet im dovodi nauk i rèči spasitelja danas narodjenoga. Ukrèpljeni i utèšeni povratise se sirote potajno svojim kućam; a Ćiril pade na kolèna vapeći: »Gospodine pomiluj nas!« — Jadna Bosno i Bugarska! još nisu prošnje tvoje prodrèle do neba, kao da se još nije utazió gnjev Božji, što se je gotovo polovina tvojih stanovnikah odrekla Isukàrsta i njegove spasonosne vère.

Na gradu u sjajnoj odaji (sobi) zastàrtoj dragocènimu šarenicami sèdi na divanu tetovski muselim, podaleko od njega čući Turčin, kojega je Ilia od smàrti oslobodio, i pripovèda svoju sinoćnju prigodu. Gusti dim, koi iz čibuka muselimova suklja, očituje njegovu ljutnju i ogorčenost. Turčin svàrši svoje iz-

vèstje, a muselim zamunja: »Ana sana sitim djaurlar! nu dina mi moga ja neznam, šta ću!« — Sve je mislio misli svakojake; na jedno je smislio i rukama pljesnuo. U sobu stupi rob. »Aga ***!« reče mu gospodar. Malo vrème je postanulo, aga arnautski stupi pred njega.

»Klanjam ti se, gospodaru! Što zapovèdaš!« upita pokorno.

— Slušaj! — odgovori milostivno muselim.

Turčin je počeo opet pripovèdati, aga njega pozorno sluša, i pošto bi Osmanlia svàršio, obàrne se k muselimu i upita: »Pa šta je odlučila tvoja mudrost?«

— Jesam li magarac, da me misli i osnove samare, kad im drago? Pljuni si bradu, pa govori! — osèče se na njega muselim.

»Meni se čini, ako se inače tvojoj mudrosti sviđi, da bi imali djauirom zajam vratiti —«

— Dà dà onda, kad nam dopanu šakañ! — odgovori muselim.

»Tà ima i ovdè dosta ove paščadi, Vlah, Vlah, jedno pseto kano i drugo,« primèti aga.

— Budi na oprezu, ago! — nastavi muselim, kojemu se ponuda ova dopade — ima hatišerif od Gjulhane, zapovèd naslèdnika kalifah, namèstnika prorokova. Padišah netàrpi, da tko u njega dirne, pamti, tko više sebe pljuje, na obraz mu pada! —

Agà se dosèti, da muselim neće da odgovara za takvo što, zato mu se ponudi, da će on sve izvàršiti tako, da se neće narušiti hatišerif od Gjulhane.

— Dobro dakle, čini, šta ti drago; nu čuli me? ja neznam za ništa — zaglavi muselim.

Sad se zažari prozor; izza Tetova pol sata daleko gori turski čardak; modri plamen liže iz prozora, càrni dim suklja do neba.

»Hajduci!« zavapi aga.

— Da Allah dà, te se čvarili u toj vatri, prokleti djauri! — zariče muselim — šaljite tamo dvadeset konjanikah, da pobacaju ta pseta u vatru! —

Ljudinstvo je počelo po ulicah vàrviti i kàrstjanom kuće obijati; nu eto od tvàrdjave dolaze Arnauti, a pred njimi lukavi aga, te raztèraju čete ljudih. Za koi čas su bile ulice prazne, a kàrstjani, budući oslobodjeni od dalnje sile, blagosivljahu pravedno sàrce muselimovo.

Dan je mirno prošao; zaufanost se povratu u kàrstjanska sàrca, ter se podvečer usude posètiti càrkvu, da proslave Božić pobožnimi molitvami.

To je aga želio.

Tavna noćca je zemlju pritisnula. Na otvorena gradska vrata unišlo je dvanaest muževah, dēva u cārnoj suknji pribila se je uz jednoga, kao da se neusudi bez njega koračiti. Unišavši u varoš popeše se na bedeme; izvade izpod kabanice kārvice glave, te ih izrede nad kapiom. Svāršivši posao sidju doli i otidju polagano k manastirskoj cārki, gdje su se već bili pravovjerni na službu Božju skupili.

Nu jedva da su nekoliko korakah napredovali, išlo je mimo varoške kapie nekoliko Turakah, koji su stāršeće ondē glave zapazili. Jedan to pokazuje drugomu, Turci na čete mārmljaju, bēsne, dok se nētko neozva: »to su počinili ovdašnji djauri, nitko nije unišao u varoš«. — »Vur, vur (udri)!« zaviče bēsno ljudinstvo i navali put kārstjanskoga manastira.

Arnauti se neopiru više ovoj navali, dapače oni pārvu u manastir provale*) i počmu obijati puste i srušene ćelije, jer otac Ćiril biaše jedini stanovnik manastirski. Prodrēli su tja do njegove ćelije i našli u njega povērene mu novce.

»Ajdjidi!« podvikivahu: »evo vam jaspre, stari djaurin trēba da pokaže skriveno blago!« te navališe u cārkvu i odrinuše duhovnika od oltara vičuć: »jaspru, jaspru!« — Ubogi starac nije imao odavna ni jedne pare, al mu nisu vērovali, već naloživši slamu, koju su iz njegove postelje izvadili, povēsiše za noge sto i dvadesetgodišnjega starinu, vičući neprestano: »jaspru, jaspru!« najposlē upališe slamu; u divjoj radosti vikahu: »čvari se dakle, staro pseto!«

»Gospodine, oprosti im, neznadu, šta rade!« molio se je starac u svetoj tārpljivosti, pa je zamuko.

Ali na polju stade na novo huka i buka, zvuk mačah, pucnjava pušakah; očito je bilo, da Turci bēže. Sad se razjaze vrata od cārkve, hajduci navale u nutra, na čelu im stoji Ilija, pokraj njega je Spasenija. S mukom su prodrēli prēko mārvtvih tēlesah svoje ubijene bratje, od koje se je jedva polovina iz cārkve spasila.

»Atanasijo, Atanasijo!« vāpio je starac. »Smiluj mi se, Gospodine!« to su bile zadnje Ćirilove rēči; s tavana visio je samo cārni ucvirak.

Ljuto udari Ilija sa svojimi hajduci na zulumčare, koji budući preplašeni, nisu se ni branili; nu videći, da je to malo hajdukah, ohrabre se, i pošto bi izvana Turci takodjer na hajduke navalili, ovi stanu uzmicati iz cārkve do skalinah vodećih na divananu (doksat) od tornja. Ovdē već samo četvorica hajdu-

kah boj bije. Sve se više penju, sad pane jedan, sad drugi, a na divananu stiže sam Ilija sa Spasenijom. — Ovdē se aga naprēd protura; nu jedva da ga Spasenija zapazi, činilo se je, kao da joj se duh razabira, te prošastnost i sadašnjost jasno pred očima trepti. »Vraže!« zaviče, skoči naprēd i obuhvati agu. S podvostručenom snagom turi se s njim prēko ograde; nu aga se dohvati ograde, a dēvojka sleti doli, jer je opet oslabila. Al je to agi malo hasnilo. Ilija, koi jedan čas nije odvārnuo oka od Spasenije, posluži se prepanutjem Arnautah i presēče agi pārste. Buduć od boli pusti ovaj ogradu; težki udarac navēsti, da se je razpārnilo tēlo zlotvora.

Arnauti su sad bēsne narivali na Iliju, za koi čas pade i on kao pravi hajduk.

Tako su godine 1843 u Tetovu Božić proslavili. (Kvēty.)

Književni pregled.

Elementi della Gramatica ilirica secondo la nuova ortografia, di Viekoslavo Babukić, con una prefazione filologica di Rodolfo Frölich, traduzione di G. A. K. — Zara Fratelli Battara Tipografi Editori 1846.

Premda jugoslavjanska književnost još od doba slavni prednjih spisateljah Nalića, Menzića, Vetranića Marula, Ektorevića itd., sve to veće srēčno napredovaše, kakono to javno izhodi iz mnogovārstnih složiteljah knjigah, koji su cvatili od petnaestog vēka tja do danaska; ništa nemanje, za reć pravo, nije imala do sada slovstvo od srēdnje krēposti, koje bi svojim hitrotvornimi načini utemeljilo pravi i slavni put u spisanju, i podāržalo, da rećem ovako, sdružene i malo da ne sjedinjene pod kreljutma obćinskoga izobraženja jugoslavjanske spisatelje.

Na dospētak petnaestoga vēka, istina, prikazala se je baš jedna slovnica Ilirsko-Karniolska od Adama Bahorize, latinski i nēmački složena, ali ovo dēlo biaše malo da ne bez prudnosti za obćinu jugoslavjanah, budući da je ovaj ne samo osnevao na izgled gārčkih, nu još kad i kad napuni ju s neizvārnostima, koje su doisto prem česte kod pokvarenih nārēćjah. Otac Bartul Kasić Pažanin podao je na svētlo u Rimu god. 1604 svoja uvēžbanja svārhu slavjanskog jezika latinski, i bi doisto pārvu, koi bez ikakva vodca sakupi, razredi i utemelji lēpi broj prudnih pismenstvenih načinah. Na stupaje po njemu bilježene upravili su se mnogi drugi, ali medju ovimi uzdārži

*) Istiniti dogadjaj.